

OVER TAAL

- 51** Interview met Annick De Houwer
Taal en omgeving - Natalie Hulsen
- 54** Omdat mama's nooit liegen
Sara Verbrugge en Iris Denauw
- 58** Taalkundig humoronderzoek? Laat me niet lachen!
Geert Brône
- 62** Broodje taal
Zonder handen en Het klopt als een bus - Sara Van Calster
- 64** Taaldossier
Geachte lezer - Karl Hendrickx
- 68** Idioom & Co
*Vleugels en piano's. Een merkwaardige nevenschikking
- Filip Devos*
- 70** Toonaangevend
Alles in één - Maarten De Gendt
*Prisma groot woordenboek Nederlands-Deens en
Deens-Nederlands - Natalie Hulsen*
Boeiend spreken en schrijven op de werkvloer - Anne Reynders
Van Dale in woord en beeld: Beeldwoordenboek - Nele Nivelde
- 75** De woorden van Marlies
Fijne feestdagen - Marlies Philippa
- 76** Quiz over taal
Natalie Hulsen

Tijdschrift voor taal,
tekst en communicatie

Interview

Annick De Houwer: Taal en omgeving

NATALIE HULSEN

Tweetaligheid is een vaak voorkomend fenomeen. In Vlaanderen groeit ongeveer een op vijf jongeren op in een tweetalig gezin. Over heel de wereld wordt naar schatting een kwart van alle kinderen grootgebracht in een twee- of meertalige omgeving.

Annick De Houwer is professor Communicatiewetenschappen en taalverwervingsspecialiste aan de Universiteit Antwerpen. Ze voert wetenschappelijk onderzoek uit naar tweetalige taalontwikkeling bij kinderen onder de vijf jaar, en vergelijkt dat leerproces met dat van eentalige taalontwikkeling. Centraal staan de omgeving waarbinnen taal wordt geleerd en de effecten ervan op het leerproces. Enkele jaren geleden richtte ze een onderzoeksgroep op die onderzoek uitvoert naar hoe jonge kinderen zich communicatief ontwikkelen en welke omgevings- of sociale factoren daarbij een rol spelen.

Laten we het eerst even hebben over taalverwerving in het algemeen: vanaf wanneer kan een kind een taal leren?

Taal wordt al geleerd vanaf ongeveer twintig weken tijdens de zwangerschap. Omdat dan het gehoor dermate ontwikkeld is dat het kind niet alleen de vegetatieve geluiden van het moederlichaam auditief kan waarnemen, maar ook geluiden die van buiten de buikwand komen. Vanaf dan begint het kind taal te leren, vooral ritme en klanken. Zo kan een pasgeborene al de stem van de moeder onderscheiden van ande-

Fotografie: Vincent Janniaux

re vrouwen. Naarmate het kind verder groeit, worden die klanken en dat ritme natuurlijk sterk verfijnd. En het leren van taal houdt nooit op. Men kan altijd nieuwe woorden en nieuwe zinswendingen bijleren, en ook nieuwe talen.

Hebben jonge kinderen wel de mentale capaciteiten om twee talen te leren? Leren tweetalig opgevoede kinderen niet veel trager een taal aan?

Dat is een veelgehoord misverstand. Er is evenveel kans, of je nu een- of tweetalig bent opgevoed, dat je

problemen hebt met het leren van taal. Als een tweetalig opgevoed kind een taalachterstand vertoont, wijt men dat vaak meteen aan die tweetalige opvoeding. Men kijkt niet naar andere mogelijke oorzaken. Dat komt vandaag de dag nog heel veel voor in Vlaanderen en in alle westerse geïndustrialiseerde landen. Terwijl achteraf vaak blijkt dat er een andere oorzaak is voor die tragere ontwikkeling, bijvoorbeeld dat het kind doof of hardhorend is. De oortjes laten nakijken is dus heel belangrijk, want een beschadigd gehoor is nefast voor de taalontwikkeling.

Waarschijnlijk leeft bij sommigen het idee dat in ons hoofd geen twee talen tegelijk kunnen zitten, en dat één taal er eerst uit moet. Maar ons hoofd is geen volle doos, waar je eerst iets moet uithalen om er iets nieuws in te kunnen stoppen. Jonge kinderen zijn met andere woorden heel goed uitgerust om te kunnen leren en om heel veel verschillende dingen te leren. Net zoals ze tegelijkertijd kunnen voetballen en tennissen, gitaarlessen volgen en pianospelen, kunnen ze ook tegelijkertijd bijvoorbeeld Frans en Deens leren praten.

Als kinderen geboren worden in een tweetalige omgeving, zullen ze dan automatisch twee talen leren begrijpen en spreken?

Nee, een kind leert pas twee talen begrijpen als er een groot en gevarieerd taalaanbod is in die twee talen tussen hem en een volwassene. Om taalvaardigheid in één, twee of meer talen te ontwikkelen, moeten kinderen die talen liefst heel regelmatig en heel veel horen, liefst van zo veel mogelijk verschillende mensen. Boekjes lezen voor de jongsten, vanaf de leeftijd van 2 maanden, maar ook audio- en videocassettes in verschillende talen zijn ook een goed hulpmiddel. Als ouder kan je een kind dus heel goed helpen bij het leren van een taal, en dat begint al tijdens de zwan-

gerschap. Als in de omgeving van de zwangere vrouw zeer weinig wordt gesproken, of de zwangere vrouw praat weinig of niet tegen haar kind, dan kan dat kind nog niet gewoon worden aan de cadans van een taal. En in een tweetalige situatie wordt dat allemaal een beetje pregnanter, want daar is vaak maar één persoon drager van een van beide talen. Als die persoon weinig bij het kind is of er niet veel tegen zegt, dan gaat het kind die taal nauwelijks leren. Bovendien leert een kind pas z'n tweede taal ook echt spreken als de noodzaak er is om die tweede taal te gebruiken.

‘Een talenknobbel of een talent voor talen bestaat niet.’

Taalontwikkeling kan je dus begeleiden, maar bestaat er dan niet zoiets als ‘een aanleg of talent hebben voor talen’?

De bewuste talenknobbel...die is nog steeds niet gevonden en die bestaat volgens mij niet. Het heeft met andere dingen te maken waarom je een bepaalde taal minder goed of niet kent: er wordt te weinig tijd aan besteed, je hebt te weinig leerkansen gehad, en de motivatie speelt ook een belangrijke rol: in hoeverre interesseert het je uiteindelijk. Hoe meer je ermee bezig bent, hoe groter de kans dat je taalvaardig bent. Een vijftienjarige bijvoorbeeld die nauwelijks een boek leest, dingen opzoekt op het internet enzovoort, gaat op de duur heel weinig woorden kennen, of toch veel minder woorden dan een vijftienjarige die elke week een ander boek leest, en regelmatig complexe dingen op het net opzoekt. Op de duur ben je natuurlijk wel goed in talen en zal iemand zeggen: die heeft daar een talent voor. Maar daar zijn heel veel werk en training bij komen kijken en dat vergeet men vaak.

De omgeving speelt dus een belangrijke rol in de communicatieve ontwikkeling van kinderen.

Inderdaad, en dat geldt zowel voor een- als tweetaligen. Sinds een aantal jaren werk ik mee aan een groot project, in samenwerking met een Amerikaanse ontwikkelingspsycholoog. Daarin volgen we onder meer dertig Nederlandstalige en dertig Nederlands-Franstalige kinderen langdurig en intensief, vanaf de leeftijd van vijf maanden tot vier jaar. We willen nagaan in hoeverre er verschillen zouden zijn in ontwikkeling tussen beide groepen die te maken hebben met het aantal talen dat die kinderen horen. Veel later willen we meer inzicht krijgen in de rol van de taalomgeving van het kind op de ontwikkeling, dus onafhankelijk van het aantal talen. Binnen die groep van eentalige kinderen is er immers enorm veel variatie in hoe het kind spreekt en zich gedraagt.

‘Er is een rechtstreekse relatie tussen taalaanbod en het leren van taal.’

We willen dus proberen die variatie te verklaren vanuit de omgeving waarin het kind opgroeit. We hebben informatie voor kinderen tussen vijf en twintig maanden over wie er allemaal omgaat met het kind en in welke taal. Dat is vrij uniek. We weten al heel veel over de variatie tussen kinderen, en hebben al één belangrijke vaststelling: voor kinderen van 13 maanden is het taalgebruik – we spreken dan vooral over taalbegrip, het begrijpen van woorden – al erg gevarieerd. Sommige kinderen verstaan twee talen, maar spreken er slechts één. De tweetaligen begrijpen allemaal woorden in beide talen. Hun totale woordenschat is groter dan die van de eentaligen, maar per taal is ze meestal kleiner. Gemiddeld begrijpen ze evenveel Nederlandstalige woorden als de eentalig Nederlandstalige groep en daarbovenop nog Franse woorden.

Zijn er nog typische dingen voor tweetaligen?

Ze gebruiken hun twee talen voor specifieke onderwerpen. Zo zijn er heel wat volwassenen die hebben leren tellen in het Frans en dat hun hele leven lang doen. De meeste mensen kennen ook hun huis-, tuin- en keukenwoordenschat beter in de ene taal dan in de andere. Een tweetalig opgevoede persoon gaat niet alles wat hij in de ene taal geleerd heeft nog eens in die andere taal leren. Voor sommige aspecten van het leven zal hij waarschijnlijk met meer mensen van de ene taal spreken en voor andere met mensen van de andere taal, en dat weerspiegelt zich dan bijvoorbeeld in het woordgebruik. Jonge kinderen voelen ook aan in welke omstandigheden ze welke taal moeten spreken. Ze passen zich aan aan het taalgebruik van de persoon met wie ze aan het communiceren zijn. Een kind gaat ervan uit dat je de taal spreekt die het kind hoort dat je spreekt. En tenzij het kind het bewijs heeft dat je ook de andere taal spreekt of wil spreken, zal het zich beperken tot die ene taal, met die persoon, en dit doet het voor de twee talen. Het vroegste dat men in wetenschappelijke literatuur aanwijzingen heeft voor het feit dat kinderen echt aandacht hebben voor welke taal hun interactiepartner spreekt, komt van kinderen van een jaar en zes maanden. Kinderen van nog geen twee jaar oud kunnen dus de juiste woorden in de juiste taal spreken tegen een persoon die die taal zelf spreekt.

Annick De Houwer is professor aan het Departement Communicatiewetenschappen van de Universiteit Antwerpen en leidt de Onderzoeksgroep Taal, Media en Socialisatie.

e-mail: annick.dehouwer@ua.ac.be

Meer informatie over de onderzoeksgroep:

http://www.ua.ac.be/main.asp?c=*CWONZ&n=13726

Omdat mama's

SARA VERBRUGGE EN IRIS DENAUW

Dit artikel brengt een overzicht van de soorten motiveringen die kinderen gebruiken om hun beoordeling van redeneringen, op basis van conditionele zinnen, te verantwoorden.

Hoewel we kwalitatief grotendeels dezelfde types motiveringen terugvinden als bij soortgelijk onderzoek bij volwassenen, zijn er kwantitatief toch belangrijke verschillen. Een verklaring daarvoor vinden we in het verschil in verwerkingscapaciteit tussen volwassenen en kinderen.

Experimenteel redeneeronderzoek

Het onderzoek situeert zich in het ruimere kader van experimenteel psychologisch redeneeronderzoek. Er is een belangrijke ontwikkeling geweest in dit type onderzoek, van redeneren met abstract materiaal naar redeneren met concrete, alledaagse zinnen. Vroeger was het de bedoeling de experimenten zo weinig mogelijk te laten beïnvloeden door inhoudelijk materiaal zodat het 'pure denken' kon worden onderzocht. De resultaten uit dergelijke onderzoeken droegen dan ook niet zo veel bij tot het begrip van dagelijkse communicatie. Men is zich de laatste tien jaar meer en meer bewust geworden van het belang van inhoudsvol materiaal bij dergelijke experimenten. Als men wil te weten komen hoe mensen redeneren, is het juist zeer zinvol om concreet alledaags taalmateriaal te

gebruiken. Concrete zinnen en situaties bleken geen overtollige ballast te zijn, maar juist essentieel om te achterhalen hoe conditionele zinnen in redeneerprocessen kunnen fungeren. Onder natuurlijke omstandigheden redeneert men immers ook niet over absurde stellingen als *als er een koe is, dan is er een appel*, maar veeleer over conditionele zinnen in alledaagse situaties, zoals *als je flink bent, mag je langer opblijven* of *als je de verwarming opzet, wordt het warm in de kamer*.

Uit dit recente onderzoek bij volwassenen bleek dat bij het taalhandelingstype waartoe een conditionele zin behoort de concrete inhoud van de conditionele zin en allerhande pragmatische aspecten een grote rol spelen. Een volgende stap in de ontwikkeling van het redeneeronderzoek was dat men bij de deelnemers van zo'n experiment ging polsen waarom ze een bepaalde redenering al dan niet aanvaardden. Uit dergelijke antwoorden heeft men al heel wat kunnen afleiden voor de interpretatie van het redeneerproces.

Werkwijze

De redeneertaak werd afgenomen bij 130 kinderen uit de lagere school. 68 kinderen uit het derde leerjaar (8- à 9-jarigen) namen deel aan het onderzoek en 62 kinderen uit het zesde leerjaar (11- à 12-jarigen). Conditionele beloftes (b.v. *Als je de auto wast, krijg je 5 euro*), dreigementen (b.v. *Als je nu nog babbelt, zet ik je op de gang*), causale (b.v. *Als je op die knop drukt, beginnen de treintjes te rijden*) en temporele (b.v. *Als Lise jarig is, dan geeft ze een feestje*) conditionele zinnen kwamen in de redeneertaak aan bod.

nooit liegen

Elk kind kreeg 16 items in een bundeltje, zoals in het voorbeeld hierna. Eerst wordt de context geschetst, dan volgt de conditionele zin. In het voorbeeldje hierna wordt het antecedent van de conditionele zin bevestigd en daarna een vraag gesteld over het voorkomen van de consequens. Dit is een modus ponens inferentie, een van de vier inferentietypes in de propositielogica.

Ook de andere inferentietypes (modus tollens, affirming the consequent, denying the antecedent) werden getest. Daarna kan de deelnemer kiezen uit een van de antwoordopties. Tot slot is er ruimte om het gegeven antwoord te motiveren.

Joris wil heel graag een nieuw spelletje voor zijn spelcomputer. Hij zeurt zijn mama de oren van het hoofd om er zo eentje te krijgen. Zijn verjaardag is echter al enkele maanden voorbij en mama vindt dat Joris er dan maar zelf voor moet sparen. Om hem toch een beetje te helpen zegt ze: *'Als je de auto wast, krijg je vijf euro'*.

Joris wast de auto.

Denk je dat hij nu vijf euro zal krijgen?

☐ ik ben er zeker van	☐ het zou kunnen van niet
☐ ik vind dat waarschijnlijk	☐ ik vind dat onwaarschijnlijk
☐ dat zou kunnen	☐ dat is onmogelijk
☐ misschien wel, misschien niet	

Waarom denk jij dat dit zo is?

Interpretatie van de verschillende inhoudstypes

De belangrijkste bevinding op basis van de beoordelingstaak (keuze uit zeven antwoordopties) was dat kinderen uit het derde leerjaar nog geen onderscheid maken tussen de verschillende inhoudstypes. Beloftes, dreigementen, causale en temporele zin-

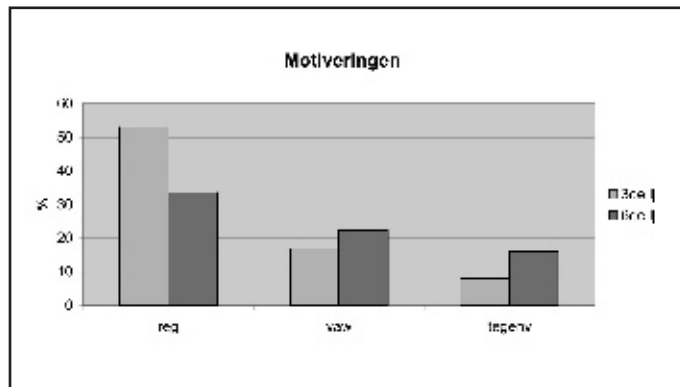
nen worden allemaal op een soortgelijke manier geïnterpreteerd. Als we de resultaten van het zesde jaar bekijken, zien we dat de beloftes wel anders geïnterpreteerd worden dan de andere inhoudstypes. Er wordt meer geloof aan gehecht dan aan de andere inhoudstypes.

Motiveringen

Zoals je in het voorbeeld hierboven kon zien, werd aan de kinderen ook gevraagd om een motivering te geven voor de score die ze op de zevenpuntenschaal gegeven hadden. Een analyse van die resultaten kan ons ook heel wat vertellen over de manier waarop kinderen met de redeneertaak omspringen. Omdat het ons te ver zou leiden, zal hier geen systematische classificatie opgenomen worden, maar behandelen we enkel de interessantste categorieën. We zullen een vergelijking maken met een soortgelijk onderzoek bij volwassenen dat we vroeger uitgevoerd hadden.

Hoofdzakelijk kwamen dezelfde categorieën als bij volwassenen terug, maar de verdeling blijkt anders te zijn. Een overzicht van de belangrijkste categorieën bij kinderen volgt hieronder. Het voorbeeldje is telkens gebaseerd op de conditionele zin: *Als je de auto wast (p), dan krijg je vijf euro (q).*

- **Regel:** Als motivatie voor zijn/haar keuze op de zevenpuntenschaal verwijst de deelnemer naar de conditionele regel waarop de redenering gebaseerd is. De motivering bestaat dus meestal uit een herhaling of parafrasering van die regel. De deelnemer bevestigt de geldigheid van de regel 'p → q'. B.v. *Omdat er staat 'als je de auto wast, krijg je 5 euro' en hij heeft de auto gewassen, dus krijgt hij 5 euro.*
- **Verantwoording:** De deelnemer haalt zijn argument uit de context (het verhaaltje) of uit zijn wereldkennis. B.v. *Omdat mama's nooit liegen.*
- **Specifiek tegenvoorbeeld:** Deze categorie wordt in twee types onderverdeeld:
 - **Alternatief:** De deelnemer geeft een alternatief voor het antecedent in de regel. Er is een ander antecedent dat de consequens kan uitlokken, ook als het gegeven antecedent niet aanwezig is. B.v. *Misschien heeft hij iets anders gedaan waarvoor hij 5 euro gekregen heeft, bijvoorbeeld zijn kamer opgeruimd.*
 - **Disabler:** De deelnemer geeft een factor op die het voorkomen van de consequens zou kunnen verhinderen. B.v. *Misschien heeft hij de auto wel gewassen, maar is hij ondertussen stout geweest en kreeg hij daarom geen 5 euro meer.*

Regel

Wat meteen opviel, was dat kinderen heel vaak naar de regel verwezen als een argument om een redenering te aanvaarden. Bij de kinderen uit het derde leerjaar was dat heel veel (53%), bij de kinderen uit het zesde leerjaar was dat minder (33,6%). Bij jonge kinderen blijkt de conditionele regel voorlopig het belangrijkste houvast. Pas later kan men de regel wat meer loslaten en gebruikt men andere factoren om het antwoord te motiveren. Toch was dit nog steeds veel als we het vergelijken met een bij volwassenen afgenomen onderzoek. Bij volwassenen stond deze categorie slechts op de vierde plaats (12%).

Verantwoording

Verder geven kinderen ook vaker een verantwoording als motivatie dan volwassenen. In dit type antwoord verwijst men naar de wereldkennis of naar elementen uit het begeleidend verhaaltje. Kinderen uit het zesde leerjaar (22,3%) doen dit meer dan kinderen uit het derde leerjaar (17%). Wanneer een persoon een verantwoording opgeeft als motivering baseert hij zich voor zijn beoordeling niet op de logische structuur van de regel, maar op elementen uit de werkelijkheid of de gegeven context. Een grondigere analyse van de verantwoordingen wijst uit dat kinderen van het derde leerjaar meestal argumenten uit de context van het verhaaltje aanhalen wanneer ze een verantwoording geven terwijl kinderen van het zesde leerjaar vaker een motivering voor hun beoordeling zoeken door de situatie in het verhaaltje te vergelijken met hun eigen leefwereld. Bij volwassenen waren verantwoordingen goed voor 11% van de motiveringen.

Tegenvoorbeelden

Bij kinderen staan de tegenvoorbeelden op de derde plaats (8% bij het derde leerjaar, 16% bij het zesde leerjaar). Bij volwassenen echter komen deze tegenvoorbeelden het meeste voor (29%).

Als verklaring voor deze evolutie kunnen we de ontwikkeling van de menselijke verwerkingscapaciteit aanhalen. Onze verwerkingscapaciteit neemt immers toe met de jaren. Redeneren met conditionele zinnen is voor jonge kinderen zeker niet gemakkelijk. Een gevolg hiervan is dat er bij de jongste kinderen niet veel capaciteit overblijft om nog verder te graven dan de zin zelf. De 12-jarigen kunnen al een stapje verder zetten en zij gaan wereldkennis inroepen. De volwassenen doen dat laatste ook, maar dan op een zeer specifieke wijze. Zij transformeren namelijk die algemene wereldkennis in alternatieven en disablers, die specifiek geschikt zijn als argumenten bij conditionele zinnen.

Markers

In de marker waarmee een deelnemer zijn motivering inleidt kunnen we ook een verband zien met de types antwoorden die kinderen geven. De connectoren weerspiegelen op micro-niveau de categorieën die bij kinderen het meeste voorkomen. *Omdat* verwijst immers naar een reden en past dus zeer goed bij de motivering waarin kinderen hun geloof in de regel aanhalen. *Want* geeft een meer persoonlijke reden en sluit dus perfect aan bij de categorie verantwoording. Het percentage *omdat*-antwoorden ligt meer dan dubbel zo hoog bij de kinderen uit het derde leerjaar (52%) dan bij die uit het zesde leerjaar (17%). *Want* ligt dan bij de kinderen uit het zesde leerjaar (23%) ongeveer gelijk als bij kinderen uit het derde leerjaar (22%). Zoals je uit het gebruik van die markers kan afleiden, geven kinderen, in tegenstelling tot volwassenen, bijna altijd een rechtstreeks antwoord op de vraag *waarom denk jij dat dit zo is?* Redengevende voegwoorden als *want* en *omdat* zijn een zeer voor de hand liggend antwoord op die vraag. Volwassenen, daarentegen, lijken vaak enkele stappen in het redeneerproces over te slaan en kunnen hun motivering ook beginnen met markers zoals *tenzij*, *misschien*, ... en geven hiermee duidelijk geen direct antwoord op de vraag *waarom*. De markers *misschien* en *tenzij* komen bij volwassenen zelfs meer voor dan de redengevende connectoren *omdat*, *aangezien* en *want*.

Tot besluit

We kunnen stellen dat jonge kinderen zich vastpinnen op de conditionele regel wanneer ze een motivering geven voor hun beoordeling. Oudere kinderen verwijzen al vaker naar elementen uit hun wereldkennis. Ze maken bijvoorbeeld een vergelijking met situaties die ze zelf kennen. Volwassenen, ten slotte, halen vooral directe tegenvoorbeelden aan die de regel kunnen falsifiëren. Deze evolutie weerspiegelt de cognitieve ontwikkeling en natuurlijke taalverwerving. Eerst benadert men talige situaties heel algemeen, pas later is men in staat om heel concreet, contextspecifiek te gaan redeneren.

Literatuur

Dieussaert, K., Schaeken, W. en d'Ydewalle, G. (2002). The relative contribution of content and context factors on the interpretation of conditionals. *Experimental Psychology*, 49 (3), blz. 181-195.

Newstead, S. E., Ellis, C., Evans, J. St. B. T. en Dennis, I. (1997). Conditional reasoning with realistic material. *Thinking and reasoning*, 3(4), blz. 49-96.

Verbrugge, S., Peeters, L., Dieussaert, K., Schaeken, W. en Van Belle, W. (2003). 'Typemotiveringen bij het beoordelen van redeneringen'. In: L. Van Waes, P. Cuvelier, G. Jacobs en I. De Ridder (eds.), *Studies in taalbeheersing: Volume 1* (blz. 476-488). Assen, Van Gorcum.

Deze bijdrage is gebaseerd op het onderzoek dat Iris Denauw voor haar eindverhandeling heeft uitgevoerd.

Sara Verbrugge is aspirant van het Fonds voor Wetenschappelijk Onderzoek - Vlaanderen en werkt aan de KULeuven. In haar onderzoek houdt ze zich bezig met de vraag hoe mensen verschillende types conditionele zinnen interpreteren.

e-mail: Sara.Verbrugge@psy.kuleuven.ac.be

Iris Denauw is licentiaat in de Germaanse talen en werkt momenteel als leerkracht Nederlands in het secundair onderwijs (SMI Lembeek).

e-mail: Iris.Denauw@hotmail.com

Laat me niet lachen !

GEERT BRÔNE

Een jaar geleden werd aan het departement Linguïstiek van de KULeuven een onderzoeksgroep opgericht die zich voornamelijk bezighoudt met de studie van humor en andere vormen van alledaags creatief taalge-

bruik. Vanwaar de keuze voor een profaan thema als humor? vraagt u zich wellicht af. Is de duivel er – na een eeuwenlange strijd – uiteindelijk dan toch in geslaagd de gewijde verdedigingswallen van het taalkundige kerkdorp te doorbreken? Wat er ook van zij, de leden van de CHIL-groep (Creativity, Humor and Imagery in Language) proberen aan te tonen dat humor ook een veelzijdig en veeleisend taalkundig onderzoeksobject vormt, en ze lijken voorlopig nog niet door de pausen van de taalkunde in de ban geslagen. Aan de hand van enkele voorbeeldanalyses schets ik de perspectieven voor linguïstisch humoronderzoek.

Brevity is the soul of wit...

...oftewel 'beknoptheid is de ziel van de wijsheid'. Die legendarische uitspraak die Shakespeare in *Hamlet* de raadsman Polonius in de mond legt, lijkt perfect van toepassing op het startpunt van mijn verhaal. Ik wil namelijk helemaal bij de basis beginnen, bij de meest beknopte, en volgens Freud laagste vorm van humor: de woordspeling. Woordspelingen worden in het Engels vaak tot de catego-

rie *wit* ('geestigheid', 'verstand') gerekend, precies omdat ze getuigen van een zekere scherpzinnigheid. Taalkundigen hebben er meteen een vette kluif aan, zo zal blijken.

- (1) a) Verhoogde brandstofkosten jagen prijzen van Virgin Express de hoogte in.
- b) Financiële injectie voor Gezondheidszorg komt er niet.
- c) Karel Vinck moet de NMBS weer op het goede spoor krijgen.
- d) Bert De Graeve neemt de draad weer op bij Bekaert.

De verbale spitsvondigheid in de bovenstaande krantenkoppen kan teruggebracht worden tot één enkel patroon dat bijzonder productief is in de media (sla maar eens een krant open en u komt er ongetwijfeld een aantal tegen). Alle zinnen bevatten een metaforisch gebruikt element dat in de context van het specifieke onderwerp van het artikel ook letterlijk geïnterpreteerd kan worden. De ambiguïteit die daaruit voortvloeit, levert het – toegegeven, wat flauwe en gekunstelde – humoreffect op. Als eerste bekijken we voorbeeld (1a). Prijzen en hoeveelheden worden courant in termen van verticaliteit weergegeven (*de prijzen stijgen en dalen; loonsverhoging; aandelen kelderen*, etc.). De uitdrukking *de hoogte in jagen* in de context van prijzen is dan ook een conventionele metafoor. In zin (1a), bijvoorbeeld, past *de hoogte in jagen* in de context van prijzen in een conventionele metaforische

mo ron der zoek ?

voorstelling van *hoeveelheid* in termen van *verticaliteit*. Naast die metaforische interpretatie van *de hoogte in jagen* wordt in dit voorbeeld – zij het secundair – ook de letterlijke interpretatie ervan geactiveerd, precies omdat het onderwerp – de Virgin Express vliegmaatschappij – nauw verbonden is met verticaliteit en verticale bewegingen. De associatie tussen *Virgin Express* en *de hoogte in jagen* kan het best beschreven worden als een nabijheidsrelatie, in de taalkunde ook wel *contiguiteitsrelatie* genoemd. Het bedrijf *Virgin Express* wordt immers in de eerste plaats geassocieerd met vliegtuigen, die op hun beurt weer geassocieerd worden met verticale bewegingen als stijgen en dalen. Met een meer technische term uit de retorica en linguïstiek: er is een *metonymisch verband* tussen het dubbelzinnige element en het topic van de krantenkop.

Voor de andere gevallen in het bovenstaande lijstje geldt dezelfde structuur: een element met een conventionele metaforische betekenis wordt in een bepaalde context bijkomend ook nog eens in zijn letterlijke betekenis geïnterpreteerd, en wel via een metonymisch verband met het thema van de zin. In (1b) kan *injectie* zowel in een metaforische betekenis begrepen worden, via de conventionele metaforische voorstelling van geld als een vloeistof (*geldstromen, geldkraan, het geld vloeit naar de partners, droog staan, cash flow*, etc.), als in een letterlijke betekenis, door het (zwakke) metonymische verband tussen injecties en de Gezondheidszorg. Karel Vinck zet in (1c) de nationale

spoorwegen weliswaar figuurlijk weer op het goede spoor, maar het behoeft nauwelijks commentaar dat *spoor* in deze context een dubbele betekenis krijgt. En daar hoeft Bert De Graeve in (1d) niet voor onder te doen: de interpretatie van de vaste uitdrukking *de draad weer opnemen* wordt als het ware doorbroken door de bijkomende metonymische relatie tussen het bedrijf Bekaert en zijn voornaamste product: draad.

Maar waarom zulke dubbelzinnigheden? Zijn ze terug te voeren tot redactionele spelerei, of zit er meer achter? Er bestaan heel wat meningen over de functionaliteit van opschriften en krantenkoppen. Twee functies lijken in onze voorbeelden gecombineerd te worden. Enerzijds werken de titels, juist door de woordspeling, als *blikvangers* die de lezer ertoe moeten aanzetten het artikel verder te lezen. Anderzijds zorgt die dubbele functionaliteit van de titel (metaforische én contextuele betekenis) voor een preciezere *situering* van het onderwerp van de tekst. Zo plaatst de uitdrukking *de draad weer opnemen*, als het over Bekaert gaat, net een belangrijk aspect van die firma op de voorgrond, namelijk haar product. Op die manier wordt er aan een minimaal aantal woorden een maximale informatiewaarde gegeven: brevity is the soul of wit, dus.

Woordspeling als wapen

Dat het patroon van lokale dubbelzinnigheid niet

beperkt blijft tot de ‘onschuldige’, soms wat gekunstelde krantenkoppen van daarnet, blijkt uit het volgende pamflet. Het betreft een campagne van het Actie Platform Palestina uit 2001 om de bezetting van de Palestijnse gebieden te stoppen.

In vergelijking met de voorbeelden uit (1) is de dubbelzinnigheid hier niet in slechts één enkel element te situeren, maar het basispatroon blijft hetzelfde. *Proper krijgen* moet in functie van de politieke boodschap natuurlijk in de eerste plaats metaforisch geïnterpreteerd worden als ‘een oplossing vinden, goedmaken’. Maar de sloganske frase, de voorstelling van de Arafat-sjaal, en vooral het element *Ariel* roept daarnaast de stereotiepe waspoeder-commercial op, waarin een ontzette huismoeder haar ongeloof uit over de beloofde kwaliteit van een wasproduct (‘Zo’n vlekken, dat krijgt zelfs Dash nie schoon’). In die context wordt, vergelijkbaar met de vorige voorbeelden, ook de letterlijke betekenis van *proper* naar voren gescho-

ven. Datzelfde geldt voor het woordje *Ariel*, dat zowel naar de voornaam van de Israëlische premier als naar een bekend wasproduct verwijst. Een interessante vaststelling hierbij: in een vroegere versie luidde de slagzin ‘Hoe krijgt Ariel dit nog proper?’, dus zonder toevoeging van de achternaam Sharon. Mogelijk vond de Procter & Gamble-groep, de Ariel-producent, de verwijzing naar het wasproduct in de eerste versie toch wat te sterk...

Ongewenste ambigüiteiten

Tot nog toe heb ik enkel gevallen vermeld waarin de woordspeling een bewuste strategie van de redacteurs of campagnevoerders was. Die selectie onderschat natuurlijk schromelijk het creatieve vermogen van de lezer of luisteraar om dubbelzinnigheden op te sporen, ook daar waar die niet bedoeld waren. En dat een onvoorzichtigheid aan de kant van de taalgebruiker soms tot ongewilde en zelfs pijnlijke nuances kan leiden, bewijzen de volgende voorbeelden. Belangrijk is wel dat – op de intentie van de spreker of schrijver na – het betekenispatroon identiek hetzelfde is als in (1) en (2):

- (3) a) Spetterend fornuis ‘forno’. Nu voor € 850!
- b) De telefonisten worden overspoeld door de vele reacties op de Tsunami 1212-actie.
- c) We zullen deze zaak onderzoeken tot op het bot (i.v.m. graafwerken naar de lichamen van An en Eefje in Jumet).
- d) Gehandicapten moeten leren op eigen benen te staan.

In de voorbeelden 3(a-d) kan het element dat de spreker of schrijver metaforisch bedoeld had (*spetterend; overspoeld worden; tot op het bot; op eigen benen staan*) ook letterlijk geïnterpreteerd worden, en dat leidt tot

ongewilde (een letterlijk ‘spetterend’ fornuis) of zelfs tot behoorlijk pijnlijke (3b-3d) betekenissen.

Even uitzoemen

Waarom kan zo’n beperkt en relatief eenvoudig fenomeen als dat in (1) tot (3) voor taalkundigen interessant zijn? De keuze voor een dergelijk afgebakend patroontje valt op twee manieren te motiveren. Het toont enerzijds aan dat zelfs in de meest rudimentaire vormen van woordspel betekenisoperaties als metafoor en metonymie aan het werk zijn en elkaar in evenwicht houden. Anderzijds dient de analyse van een duidelijk afgebakend fenomeen in het grote domein van de verbale humor als een opstapje voor de analyse van complexere vormen. Vanuit methodologisch perspectief is die werkwijze interessant: je werkt een gedetailleerd model uit voor een subfenomeen en kijkt hoe ver je model reikt in confrontatie met andere, vaak complexere voorbeelden. Neem de volgende klassiek geworden interactie tussen de Franse koning Karel de Kale en de Ierse filosoof John Scotus:

- (4) Karel de Kale: What separates an
Irishman from a fool?
John Scotus: Just this table.

Hoewel het in dit voorbeeld gaat om een dialoogvorm, heb je in wezen hetzelfde patroon als in (1) tot (3). De context biedt de tweede spreker, in dit geval John Scotus, de kans om een figuurlijk gebruikt woord (*to separate* ‘scheiden’) van de eerste spreker, Karel de Kale, over te nemen, maar dan wel in de letterlijke betekenis. Zo krijg je een soort verbaal steekspel, waarbij de tweede spreker de eerste overtroeft, en wel met zijn eigen wapens.

We besluiten dat taalkundig humoronderzoek interessant en noodzakelijk is (1), omdat humor inherent deel uitmaakt van ons dagelijks taalgebruik en elke taalbeschrijving zonder die dimensie onvolledig is; (2) omdat het een complex en dus uitdagend taalfenomeen is dat vanuit verschillende hoeken bestudeerd moet worden, en (3) omdat humor niet zomaar een geïsoleerd fenomeen is dat zijn eigen principes en regels heeft, maar veeleer creatief gebruikmaakt van alledaagse betekenismechanismen, zoals onder andere metafoor en metonymie. In die zin slaat de volgende passage uit Arthur Koestler’s *The Act of Creation* uit 1964 spijkers met koppen:

De bacil van de lach is maar moeilijk te isoleren: eens je hem onder de microscoop hebt, stel je vast dat het een gistachtig, universeel ferment is, zowel bruikbaar voor het maken van wijn en azijn als voor het doen rijzen van brood.

Geert Brône is assistent Duitse taalkunde aan het departement Linguïstiek van de KULeuven. Hij werkt momenteel aan een dissertatie over de talige en cognitieve opbouw van verbale humor.

e-mail: geert.brone@arts.kuleuven.ac.be

Meer informatie over de CHIL-groep:
<http://wwwling.arts.kuleuven.ac.be>

Broodje

SARA VAN CALSTER

Wie wil weten waarom 'nooit niks' niet mag en wat het verschil is tussen 'noemen en heten', of wie voorgekauwde 'groter-als/dan'-theorieën wil horen, vindt zijn antwoord wel in een der alwetende taaladviesboekjes. Maar

hoe zit het met die andere curieuze kwesties, die dingen waarvan je wel eens het fijne wilt weten, maar niet weet waar te zoeken?

Discussieerde je tot in het holst van de nacht over het verschil tussen 'veronderstellingen' en 'vooronderstellingen'? Of zit je al eeuwen te 'w8ten' tot iemand je 'ff' komt uitleggen wat sms-taal precies inhoudt? Begin je je ernstig zorgen te maken over je taalgevoel bij het horen van 'geroerbakte kip'? Kortom, zit je al geruime tijd te broeden op een taalei zonder weerga? Stuur dan eens een mailtje naar publ@uga.be of brief naar Over taal en wie weet vinden wij wel een antwoord op je interessante taalvraag.

Zonder handen

Als je fietst zonder dat je je handen aan het stuur houdt, hoe zeg je dat dan? Een Nederlander zou waarschijnlijk antwoorden dat hij *met losse handen* fietst. Als Belg zeg je ongetwijfeld dat je *zonder handen* rijdt.

In een aantal taaladviesboeken wordt het Belgische *zonder handen rijden* afgekeurd. Tegenstanders van *zonder han-*

den komen wel eens aandragen met het argument dat je niet *zonder handen* kunt fietsen. 'Want wie geen handen heeft, kan niet fietsen', luidt het dan. Akkoord, maar dan vraag ik mij toch af hoe Nederlanders dan wel *met losse handen* kunnen fietsen. Is dat niet minstens even onverantwoord?

Zulke drogredenen helpen ons natuurlijk niet vooruit. Gelukkig zijn we er al lang achter dat taal niet altijd logisch in elkaar zit: als je iemand *een hand geeft*, geeft hij die daarna dan ook terug? En als je *je hand tussen de deur steekt*, bedoel je eigenlijk toch *tussen de deur en de deurlijst*?

We weten ook dat Nederlanders en Belgen zich soms anders uitdrukken. Er zijn talloze geografische verschillen en een beetje variatie tussen de twee gebieden is ook heel normaal: pannenkoeken worden met *bloedsuiker* geserveerd in België, maar met *poedersuiker* in Nederland. In Nederland heeft men een *ledenpas* van de bibliotheek en in België hebben we een *lidkaart*. Een Belg neemt maten op met een *lintmeter*; een Nederlander gebruikt bij voorkeur een *centimeter*. En in België fietst iedereen wel eens *zonder handen*, terwijl men dat in Nederland *met losse handen* schijnt te doen. Als niemand daar verder van wakker ligt, hoeven we daar toch niet moeilijk over te doen?

taal

Het klopt als een bus

Als je het woordje *lepel* omgekeerd leest, dan lees je nog eens *lepel*¹. Daar is niets tegen in te brengen, het valt niet te ontkennen, met andere woorden: *het klopt als een bus*. Zowel in Vlaanderen als in Nederland is die uitdrukking bekend en wordt ze veelvuldig gebruikt. Als een redenering *klopt als een bus* betekent dat dat ze volkomen juist is, precies klopt, helemaal logisch is. Maar de logica achter *een bus die klopt* is op het eerste gezicht ver te zoeken.

De uitdrukking is voor ons niet doorzichtig, omdat ze ontstaan is als een contaminatie van twee andere uitdrukkingen. Een contaminatie is een verhaspeling van betekenisverwante woorden of uitdrukkingen, waardoor een (verkeerd) nieuw woord of een (verkeerde) nieuwe uitdrukking ontstaat. Klassiekers zijn *duur kosten* (van *duur zijn* en *veel kosten*) en *onderdeel uitmaken van* (van *onderdeel zijn* en *deel uitmaken van*). Recenter hoor je bijvoorbeeld ook wel eens *door de war halen* (van *in de war* en *door elkaar halen*) of *laten tonen* (van *laten zien* en *tonen*).

Iets dat *klopt als een bus* is de verhaspeling van de uitdrukking *sluiten als een bus* en het werkwoord *kloppen* (of uitgebreid: de uitdrukking *kloppen als een zwerende vinger*). In de uitdrukking *sluiten als een bus* wordt met *bus* 'een blikken (vaak cilindervormige) doos om iets in te bewaren' bedoeld. Een redenering die *sluit als een bus* is volkomen juist. *Iets dat klopt* of *iets dat*

klopt als een zwerende vinger betekent hetzelfde, al wordt de laatste uitdrukking vaak met een ironische ondertoon gebruikt.

Hoewel ze niet helemaal *sluit als een bus* en al evenmin *klopt als een zwerende vinger* is de verhaspeling van deze twee uitdrukkingen tegenwoordig de meest gebruikelijke zegswijze om uit te drukken dat iets zo juist is dat er niets meer tegen in te brengen valt: *dat klopt als een bus*.

(1) Een woord dat hetzelfde woord oplevert als het van achteren naar voren wordt gelezen, is een *palindroom*. Bekende voorbeelden van palindromen zijn *nemen*, *negen* en *moorddroom*. Ook zinnen kunnen palindromen zijn. Een paar mooie voorbeelden vind je ook in het Engels en in het Duits: *Madam, I'm Adam* en *Eine treue Familie bei Lima feuerte nie*.

Sara Van Calster doet onderzoek naar Vlaamse varianten voor het Taaladviesoverleg van de Nederlandse Taalunie.

e-mail: sara.vancalster@coo.vlaanderen.be

Taaldo

Geachte lezer

KARL HENDRICKX

Hoe typt u een brief? Vorige keer kon u al lezen hoe u het adres van de geadresseerde, de refertes en het onderwerp schrijft. In deze bijdrage komen de overige onderdelen van een brief aan bod: de eigenlijke aanspreking, de tekst van de brief en de ondertekening.

Hallo

In alle 'identificatiegegevens' (adres van de geadresseerde, datum, refertes, onderwerp) begint de eigenlijke brief met een aanspreking. Doordat een brief lang het belangrijkste communicatiemiddel op afstand was – tot in de hoogste kringen – werd het ook een middel bij uitstek om beschaving en etiquette te uiten. Die traditie bestaat nog altijd: het krullende handschrift is vervangen door een logo of briefhoofd, en ook de aanspreking en toon blijven een middel om genuanceerd contact met de geadresseerde te leggen.

De aanspreking staat altijd tegen de linkermarge, zonder inspringing. Bij een formele brief is de aanspreking altijd *Geachte heer* of *Geachte mevrouw*, eventueel met de familienaam van de geadresseerde erbij. De woorden *heer* en *mevrouw* krijgen geen hoofdletter. De familienaam erbij is persoonlijker, maar niet iedereen vindt het correct. In Nederland is het alleen gebruikelijk voor een man, nooit voor een (gehuwde) vrouw. In een Franse aanspreking wordt nooit een familienaam vermeld. In België vinden veel mensen een familienaam in een aanhef van een brief aan iemand die je niet kent onbeleefd. Progressieven argumenteren dan weer dat de familienaam persoonlijker en dus beleefder is. Weeg af wat het best zal overkomen.

Variaties als *Hooggeachte* of *Zeer geachte* worden als overdreven formeel beschouwd. Wat zeker niet kan, is een voornaam of een voorletter in een aanspreking met *Geachte*.

Bij een getrouwde vrouw kun je kiezen of je haar aanspreekt met haar eigen naam, die van haar man of de combinatie van beide (*Geachte mevrouw Blomme-Dewit*). Probeer uit te vissen wat de dame verkiest; steeds meer vrouwen gebruiken voor hun werk hun eigen naam.

Als u niet weet of u aan een man of een vrouw schrijft – een situatie die u moet proberen te vermijden – schrijf dan *Geachte heer, mevrouw* of *Geachte heer* en op de volgende regel *Geachte mevrouw*. Er bestaat een hardnekkige gewoonte om alleen *Geachte* (of *Beste*) te schrijven zonder meer. Dat komt erg kortaf en dus onbeleefd over. Hetzelfde geldt trouwens voor het omgekeerde geval: alleen *Mijnheer* of *Mevrouw* is enkel gebruikelijk in aanmaningsbrieven.

En zeg u!

Bij een formele aanspreking hoort de *u*-vorm. Een informele brief begint met *Beste* gevolgd door de voornaam en gaat voort in de *jij*-vorm. Bij *Beste* hoort dus een voornaam en *jij*, bij *Geachte* een familienaam en *u*.

Het is altijd veiliger om in twijfelgevallen *u* en *geachte* te gebruiken, dat zal minder mensen storen dan wanneer je zomaar iemand met zijn voornaam in de *jij*-vorm aanspreekt. In de reclamewereld is men trouwens al lang weer van dat overdreven 'jijen en jouwen' afgestapt.

ssier

Dezelfde tip geldt trouwens voor mails. Een (belangrijke) mail naar iemand die u niet persoonlijk kent of die hiërarchisch boven u staat, kunt u beter wat formeler schrijven en op een brief doen lijken dan meteen te informeel van start te gaan. Sollicitatiemails die beginnen met *hallo* zullen minder geloofwaardig overkomen, tenzij het gaat om een job in een specifieke – creatieve of jeugdige – sector.

Kommaneukerij

Raar maar waar: na de aanspreking – en ook na de ondertekening – komt volgens de BIN-norm geen komma. Hoewel steeds meer mensen die regel kennen, wordt hij toch niet overal gevolgd. Taalkundig gezien is het ook eigenaardig, en de Nederlandse BIN-norm zet wel een komma. U ziet maar of u zich tot de preciezen of de rekkelijken rekent... Het Taaladviesoverleg van de Nederlandse Taalunie laat de keuze open.

Mijnheer de president

Wat als je iemand aanschrijft in zijn functie? In Nederland is het niet gebruikelijk om een functie in een aanspreking te vermelden. Nederlanders gebruiken voor elke functie de passende aanschrijftitel uit de titelcatalogus vooraan in de Grote Van Dale. Daarin staan alfabetisch per functie de juiste, ronkende aanschrijfformules. Dat gaat zeer ver: een ambtenaar in de schaal van 10 tot en met 13 schrijft je aan als *Weledelgestrenge heer*, vanaf schaal 14 wordt dat *Hoogedelgestrenge*. Een bisschop heeft recht op *hoogwaardige excellentie* en een burgemeester van een 'provinciale hoofdstad' op *hoogedelachtbare*. Na dergelijke titels volgt nooit de familienaam.

In Vlaanderen zouden zulke titels wel eens ironisch opgevat kunnen worden (ook in Nederland verdwijnen ze trouwens stilaan). Wij houden het bij een zeer sober, maar praktisch systeem:

Mijnheer / Mevrouw de + functie. Dat gaat van *Mijnheer de burgemeester* over *Mevrouw de voorzitter* tot *Mijnheer de eerste minister* en *Mevrouw de procureur-generaal*. Zelfs de kardinaal, die je normaal met *eminentie* aanspreekt, kan in Vlaanderen eenvoudig als *Mijnheer de kardinaal* worden aangesproken.

Het systeem wordt veel gebruikt in overheidsdiensten en in de juridische wereld, maar het werkt alleen voor functies en niet voor beroepen of aanspreektitels. Schrijf dus niet *Mijnheer de professor* of *Mijnheer de advocaat*. Merk op dat de functie zelf niet met hoofdletter hoeft. Collega's of kennissen die naar elkaar schrijven in een professionele context gebruiken wel eens een dubbele aanspreking, de formele en de informele samen, om aan te geven dat het om een professionele brief gaat, maar dat de geadresseerde een vriend is. Dan krijg je *Mijnheer de eerste minister* en meteen op de volgende regel *Beste Guy*. Alleen te gebruiken indien absoluut veilig.

Verder nog enkele aparte gevallen. Een hoogleraar schrijft je aan als *Geachte professor*, een geestelijke als *Zeereerwaarde heer*. De echte groten van deze aarde hebben recht op bijzondere aanheffvormen: een prins van de koninklijke familie schrijft je aan als *Monseigneur*, de koning als *Sire* en de paus als *Heilige Vader*.

Uniek

Iedereen is uniek, of dat wil iedereen toch graag geloven. Schrijf daarom zoveel mogelijk aan één persoon. *Mijne heren* of *waarde collega's* klinkt nogal gezapig en tikje ouderwets en helemaal te vermijden is *L.S.*, wat staat voor 'lectori salutem' oftewel 'heil aan de lezer', dat vroeger in rondzendbrieven werd gebruikt.

Na de aanspreking volgt één wittregel.

Kort en krachtig

Na de aanspreking kunt u (eindelijk) beginnen te schrijven. Daarbij is het belangrijk dat de lezer snel weet waarover het gaat. Val dus met de deur in huis, behalve bij slecht nieuws. Dat steekt u het best in een positieve ‘tang’: probeer te beginnen en te eindigen met iets positiefs en meld het slechte nieuws ertussenin. De traditie zegt ook dat je een brief niet met ‘ik’ begint, om niet egocentrisch over te komen. Daar kun je altijd een mouw aan passen door te spelen met de woordvolgorde van de zin.

Verdeel uw brief in alinea’s: gebruik een alinea per gedachte. Alinea’s springen niet in, maar beginnen tegen de marge. Na elke alinea kunt u het best een witregel openlaten. Normaal worden brieven met enkele regelafstand geschreven.

Schrijf uw brief in een normale zakelijke taal. Vermijd stadhuis taal (*uw schrijven d.d. dat we heden in goede orde ontvangen hebben...*), maar evenzeer clichés of populaire taal (*Op ons personeelsfeest kunt u de beentjes strekken. U komt toch ook?*).

Uit de aanspreking en de ondertekening van een brief blijkt het persoonlijke karakter van dat communicatiemiddel. Laat dat ook in uw schrijfstijl doorwerken: spreek de lezer rechtstreeks aan en schrijf persoonlijk. Gebruik met andere woorden zoveel mogelijk *u* en *ik* (als u in eigen naam schrijft) of *wij* (als u in naam van een instelling of bedrijf schrijft).

Tot slot: gebruik de juiste werkwoordsvormen bij *u*: *u bent* (u is = zeer formeel, u zijt = fout!), *u hebt* (u heeft = formeel), *u kunt* (u kan = spreektaal), *u zult* (u zal = spreektaal), *u wilt* (u wil = spreektaal).

Totus tuus

Na de brieftekst neemt de schrijver formeel afscheid van de geadresseerde door hem zijn respect te betuigen of het beste te wensen. De afsluitende formule staat na een witregel tegen de linkermarge en moet passen bij de aanhef.

Bij een aanhef met *Geachte* hoort *Hoogachtend* of *Met vriendelijke groet(en)*. Beide passen in een formele brief, de tweede formule is alleen iets vriendschappelijker. In Nederland kiest men voor het enkelvoud *groet*, in Vlaanderen voor het meervoud *groeten*. In zeer formele brieven kan ook *Met de meeste hoogachting*, maar

wees verder niet inventief. Een brief die begint met ‘beste’ eindigt met iets als *veel groeten*. Gebruik dat alleen voor vrienden.

Vermijd in ieder geval pompeuze en gallicistische afsluitzinnen in de trant van ‘*Inmiddels verblijven wij*’ of ‘*Hopende hiermee... bied ik u mijn respectvolle groeten aan...*’. Ook iemand *goede ontvangst* van een brief toewensen heeft weinig zin. Uiteraard kunt u wel in een normaal taalgebruik de lezer bedanken voor de aandacht die hij aan de brief heeft besteed (bv. in een sollicitatiebrief) of voor de actie waarvan u hoopt dat hij ze zal ondernemen.

Sommige beroepsgroepen die traditioneel veel brieven schrijven, hebben zo hun eigen usances om brieven te openen en af te sluiten. Dokters sluiten af met *collegialiter*, advocaten doen dat *met confraternele groeten* of kortweg *confraterneel*. Zij houden er ook van om te beginnen met *waarde confrater* of *amice*. In de stijl van paus Johannes Paulus II ondertekenden sommige latinisten van de oude stijl brieven aan collega’s wel eens met *t.t.* of *totus tuus*, wat zoveel betekent als ‘geheel de uwe’. Mooi allemaal om te gebruiken tussen gelijkgestemde zielen, te vermijden in communicatie met buitenstaanders.

Nog even de BIN-norm aanhalen: de afsluiting begint met een hoofdletter, maar wordt niet gevolgd door een komma, wat ingaat tegen een breed ingeburgerde traditie en de Nederlandse norm. Het Taaladviesoverleg van de Nederlandse Taalunie laat daarom de keuze vrij.

Na de afsluiting volgen zes witregels, waar de ondertekenaar zijn handtekening plaatst.

Op last

Na de afsluitende formule ondertekent de schrijver zijn brief en voegt hij zijn naam toe. Ondertekening en naam staan tegen de linkermarge, na de handtekening. De ondertekening bestaat uit de voornaam en de familienaam. Zet uw voornaam liefst voluit, zo ziet de geadresseerde of u een man of een vrouw bent en kan hij correct antwoorden. Zet eventueel uw familienaam in hoofdletters als er verwarring kan ontstaan tussen voor- en familienaam. Bij bepaalde voornamen kan *Mevrouw* of *De heer* worden toegevoegd om vergissingen bij het beantwoorden te voorkomen. Titulatuur kunt u vermelden als dat belangrijk is voor de inhoud van de brief. Uw functie kunt u op de volgende regel toevoegen. Vaak is ook dat interessante informatie voor de geadresseerde.

Ondertekening namens een instelling of iemand anders wordt meteen na 'hoogachtend' op de volgende regel vermeld:
Namens... of In opdracht van... waarna weer zes witregels volgen met de eigen handtekening en naam. Verouderde formules als *op last* of verkeerde formules (*bij bevel*, een gallicisme voor 'par ordonnance') kunt u beter vermijden, net zoals afkortingen (*i.o.* voor 'in opdracht' en *p.o.* voor 'per order').

Zijn er meer ondertekenaars, dan staan die naast elkaar met de belangrijkste rechts. Na de ondertekening volgt zo nodig één witregel.

Bijlagen

Als er bijlagen bij de brief gevoegd worden, is het handig dat die ergens apart op de brief vermeld worden. Als er geen speciale

vermelding in het briefhoofd voorgedrukt is, staan ze onder de naam van de schrijver, meteen tegen de linkermarge. Om een nieuwe bladzijde te vermijden, kunt u ze ook rechts naast de ondertekening plaatsen. Als u in uw tekst naar de bijlagen verwijst, gebruik dan het correcte voorzetsel: *als* bijlage.

Karl Hendrickx is redacteur bij het Rekenhof.

e-mail: HendrickxK@ccrek.be

<http://www.taalunieversum.org>

Literatuur

W. Smedts en K. Hendrickx, *Nederlandse rechtstaal.*

Achtergronden. Leuven: Acco, 2002.

Voorbeeld van een brief

Briefhoofd

Dringend
De heer prof. dr. W. Haeseryn
Voorzitter van het Taaladviesoverleg
Raamweg 1a
NL 2596 HL DEN HAAG
(2 witregels)

uw brief van	uw kenmerk	ons kenmerk	datum
2005-05-16	ZTB/BRFCB	NL-pract/9-2	2005-05-21

(1 witregel)

Briefconventies
(2 witregels)

Geachte professor (ofwel: Mijnheer de voorzitter)
(1 witregel)

Deze brief is een voorbeeld volgens de moderne briefstijl. Alle onderdelen staan tegen de linkermarge van het blad. Vroeger zette men het adres van de geadresseerde en de afsluiting en ondertekening tegen de rechtermarge. Onder invloed van het Amerikaanse systeem gebeurt dit niet meer.

U ziet ook dat de alinea's niet inspringen, maar gescheiden zijn door een witregel. De BIN-norm is volledig gevolgd: er staan geen komma's na de aanhef en de ondertekening, en de datum is geschreven volgens de 'code' die de BIN-norm voorschrijft. Die regels worden echter niet door iedereen gevolgd.

Ik hoop alvast dat deze briefconventies toegepast zullen worden en dat brieven in een persoonlijke en eenvoudige stijl geschreven zullen worden, zonder overdreven beleefdheidsformules of clichés.

(1 witregel)

Hoogachtend

(6 witregels)

Karl Hendrickx
Redacteur
(1 witregel)
Bijlage: artikel voor *Over taal*

Idioom

Vleugels en piano's. Een merkwaardige

FILIP DEVOS

Waarom zijn nevenschikkingen als groenten en fruit, appels en peren of dames en heren heel gewoon, maar doet een opschrift als vleugels en piano's, ooit gelezen op de etalageruit van een pianozaak in Maastricht, toch wel even de wenkbrauwen fronsen?

Idioom & Co gaat op zoek naar restricties op woordnevenschikkingen en naar sub- en superordinaten.

Restricties op woordnevenschikkingen

Constructies van twee of meer woorden, woordgroepen of zinnen noemen we nevenschikkingen. Met uitzondering van asyndetische nevenschikkingen (nevenschikkingen zonder verbindingswoord, zoals in *In de kelder vind je allerlei: witte wijn, rode wijn, trappist...*) zorgen nevenschikkende voegwoorden voor het verbindende element. De leden van die nevenschikking heten 'gelijkwaardig' (ANS, 1997²: blz.1450 e.v.). Maar hoe moeten we dat begrip precies invullen? Wat is 'gelijkwaardig'? We focussen in deze bijdrage op nevenschikkingen van woorden.

Wat leert ons de grammatica van het Nederlands, maar ook van andere talen? In de eerste plaats moeten de leden van de nevenschikking dezelfde syntactische functie hebben. Vandaar dat **Hij wachtte op haar en op het perron* uitgesloten is. *Op haar* is immers voorzetselvoorwerp, terwijl *op het perron* als bijwoordelijke bepaling fungeert. Ook qua semantische rol – de betekenistegenganger van

de syntactische functie – moeten de leden een gelijkwaardige status hebben. In **De jongen en de hamer sloegen de ruit aan diggelen* zijn *de jongen* en *de hamer* wel beide onderwerp, maar *de jongen* is handelende persoon (of agens), terwijl *de hamer* instrumentalis (of middel) is. Ten slotte moeten de leden van de nevenschikking ook tot dezelfde woordklasse behoren. *Tien* is telwoord, *grote* bijvoeglijk naamwoord, en dat verklaart de ongrammaticaliteit van **Zij heeft tien en grote appels gekocht*.

Maar met deze korte observaties hebben we nog geen mogelijke verklaring gevonden voor onze merkwaardige nevenschikking *vleugels en piano's*. In een zin als *In die zaak in Maastricht verkopen ze vleugels en piano's* is niets aan de hand wat bovenvermelde restricties betreft.

Super en sub

We moeten dus verder dan de zuivere zinsbouw om de vreemdheid van de nevenschikking te verklaren. En dan komen we bij de woordbetekenis terecht. *Vleugels en piano's* doet vreemd aan, omdat de nevenschikking de indruk wekt dat beide leden qua betekenis gelijkwaardig zijn, en ze zijn dat niet: 'vleugels' zijn een onderdeel van de categorie 'piano's'. Een 'grote piano met liggende snaren' is met andere woorden een subcategorie van de categorie 'piano'. Dat zie je mooi aan de samenstelling *vleugelpiano* zelf: een soort piano, net zoals *melkchocolade* een soort choco-

nevenschikking

lade is. Die overkoepelende categorie wordt in de literatuur ook wel superordinaat of hyperoniem genoemd, terwijl de subcategorie het subordinaat of hyponiëem is. Op basis van de restrictie dat de leden van de nevenschikking niet tot beide categorieën – superordinaat en subordinaat – mogen behoren kunnen we de ongrammaticaliteit verklaren van **fruit en appels*, **groenten en bloemkolen*, **mensen en meisjes*, **meubelen en kasten*, **bomen en berken*, **bloemen en rozen*, **familie en zussen*, **kinderen en kleuters*, enzovoort. De leden van welgevormde nevenschikkingen hebben dus een overkoepelende (woord)categorie (bv. *groenten en fruit* → *vruchten*, *appels en peren* → *fruit*, *dames en heren* → *volwassen mensen*), die van onwelgevormde nevenschikkingen daarentegen niet (bv. *vleugels en piano's* → ?).

Op het eerste gezicht lijken idiomatische nevenschikkingen van het type (*gezond van*) *lijf en leden*, (*van*) *de hoed en de rand* (*weten*), *huis en haard* (*verliezen*), *ijs en weder* (*dienende*), *Jan en alleman* en *stad en land* (*aflopen*) een schending van dit restrictieprincipe (zie Devos 2003a en 2003b). Twee zaken kunnen dat echter mogelijk verklaren. Ten eerste hebben dergelijke versteende uitdrukkingen iets van een pleonasme en net dat komt het versterkende karakter van de uitdrukking ten goede, zoals we zien in *huis en haard* (*verliezen*). Daarnaast zijn de leden van sommige nevenschikkingen allicht niet als sub- en superordinaaten op te vatten, en moeten we bijvoorbeeld in *stad en land* (*aflopen*) *land* interpreteren als 'platteland', en dus als tegengesteld aan 'stad'.

Gedachtesprong

Zijn vleugels dan geen piano's? Toch wel. Maar welke onderliggende gedachte moet de uitbater van de Maastrichtse pianozaak dan hebben gehad toen hij 'vleugels en piano's' op zijn etalage blokletterde? Allicht heeft het woord *piano* voor de betrokken man of vrouw al een betekenisverenging ondergaan tot 'opstaande piano' of 'gewone piano'. En dat die betekenisvernaauwing niet algemeen is (wie weet is ze dat nu net wel voor handelaars in 'piano's'), doet de voorbijganger dus terecht de wenkbrauwen fronsen.

Filip Devos is neerlandicus.

e-mail: filipdevosgent@skynet.be

Literatuur

- ANS (1984, 1997²): W. Haeseryn, K. Romijn, G. Geerts, J. de Rooij en M.C. van den Toorn, *Algemene Nederlandse Spraakkunst*. Tweede, geheel herziene druk. Groningen: Martinus Nijhoff; Deurne: Wolters Plantyn.
- Devos, Filip (2003a), Nu en dan: over nevenschikkingen in (vaste) woordcombinaties. In: *Over taal*, 42-2, blz. 30-33.
- Devos, Filip (2003b), Tussen pot en pint: over de omkeerbaarheid van de nevenschikking in (vaste) woordcombinaties. In: *Over taal*, 42-3, blz. 54-57.

T O O n a a

Alles in één

MAARTEN DE GENDT

Ik heb me ook laten verleiden door de kooptelevisie.

In mijn keukenkast, op een van de rekken waar ik niet dagelijks gebruik van maak, staat een *super-slicer*. Zo'n keukenapparaat dat in tien seconden uien pelt, tomaten snijdt, wortelen raspt, kool vermaalt en komkommers in schijfjes hakt. 'Dit apparaat is alles wat u nodig hebt om een heerlijke salade klaar te maken', prees het verkopersduo met een glimlach, en ik was meteen verkocht.

De *Communicatiewijzer* van Ton de Vries lijkt in vele opzichten op mijn *super-slicer*. 'Dit boek is alles wat u nodig hebt om een goede zakelijke communicatie te voeren', hoor ik het verkopersduo in mijn verbeelding al zeggen. In zo'n 45 hoofdstukken, gegroepeerd in vier delen, behandelt het een hele waaier aan onderwerpen die te maken hebben met administratieve of zakelijke communicatie. Het 'handboek' is opgevat als een uitgebreide vraagbaak voor iedereen die zich moet bezighouden met brieven, rapporten, scripties, verslagen... Een waarschuwing is alvast op haar plaats: de *Communicatiewijzer* is geschreven door een Nederlander en richt zich ook duidelijk tot de Nederlandse lezer. Af en toe geeft de auteur aan dat in Vlaanderen andere conventies gelden, bijvoorbeeld rond adressering, zonder daar evenwel diep op in te

gaan. Wat niet belet dat het gros van de tips universeel bruikbaar zijn in onze taal.

Het eerste deel, *Correct schriftelijk communiceren*, behandelt ruim veertig tekstsoorten, zoals een zakelijke brief, een uitnodiging of een betalingsherinnering, maar ook een klachtenbrief, een visitekaartje of een condoleance. Zelfs een e-mail en een nieuwsbericht in de krant komen aan bod. Telkens worden de belangrijkste inhoudelijke kenmerken uiteengezet, evenals de gangbare conventies rond vorm, indeling en stijl. De belangrijkste aandachtspunten staan gegroepeerd in controlelijstjes, die nu eens opgesteld zijn als een stappenplan (kruis iedere uitgevoerde stap aan), dan weer als een opsomming van verschillende alternatieven (kruis het gekozen alternatief aan). Ieder hoofdstuk is opgeluisterd met vaak paginagrote voorbeeldteksten, die suggereren hoe een en ander er in het echt kan uitzien en die de nodige humor in het boek brengen. Wanneer ik lees dat P. Zorgeloos in de Laan van Onrust woont, of dat een woonbootbewoner J. Kapteijn heet, voel ik me even in een Kiekeboe-strip beland.

In de volgende delen komen tal van problemen aan bod die bij het schrijven van een zakelijke tekst kunnen opduiken. Het uitgebreide deel *Correct spellen* gaat in op de vele spellingsregels en knelpunten, waarna het deel *Correct formuleren* aandacht aan veel voorkomende

stijlfouten, stijlvervlakking en ongelukkige woordkeuze besteedt. Het korte deeltje *Correct vormgeven* sluit het boek af met aanwijzingen en tips om een tekst zonder grafische kennis toch een ‘productieklare’ layout te geven.

Als je op goed geluk door de *Communicatiewijzer* bladert, kan je onverwachte en boeiende inzichten tegenkomen. Maar om gericht te zoeken maak je beter gebruik van het uitgebreide register achter in het boek. Je kan het gebruiken als zakenregister, maar ook als woordenlijst voor de correcte spelling, met een verwijzing naar de juiste paragraaf voor meer uitleg. Ook in de paragrafen zelf bevinden zich vele verwijzingen naar verwante paragrafen op een andere plaats in het boek. Jammer genoeg, maar misschien wel onvermijdelijk bij de eerste druk van een omvattend werk als dit, blijken sommige verwijzingen naar een verkeerde of zelfs een onbestaande paragraaf te leiden.

Over mijn super-slicer was ik in het begin erg enthousiast, maar al snel merkte ik dat ik hem nu ook weer niet voor alle kookwerk kon gebruiken. Ik heb dus mijn overige keukengerei behouden en grijp er bij de bereiding van iedere maaltijd weer naar terug.

Hetzelfde gaat op voor de *Communicatiewijzer*. Voor sommige onderwerpen vormt ze een unieke bron van kennis, maar rond andere onderwerpen biedt ze maar een voorproefje. Rond tekstcorrectie bijvoorbeeld, of rond persberichten opstellen, twee onderwerpen waarmee ikzelf al vaak professioneel in aanraking kwam. Voor meer gespecialiseerde informatie wend ik me toch maar tot andere naslagwerken, die dieper ingaan op een bepaald onderwerp of thema. De auteur is daar ook eerlijk in: ‘[...] gebruik veelvuldig het *Groene boekje* en andere (goede) woordenboeken’. En in de literatuurlijst geeft hij nog meer boeken en tijdschriften op voor wie een bepaald onderwerp tot op het bot wil uitbenen.

De *Communicatiewijzer* staat in ieder geval al op mijn boekenplank, tussen de andere naslagwerken. Zal ik naar die laatste nog even vaak teruggrijpen als naar mijn oude keukengerei? Of is de *Communicatiewijzer* toch wat meer ‘alles-in-één’ dan mijn superslicer? Het zal de komende maanden vast wel blijken.

Ton de Vries, *Communicatiewijzer*. Het Spectrum, Amsterdam, 2004, 556 blz., ISBN 90-2749-575-0.

T o o n a a

Prisma groot woordenboek Nederlands-Deens en Deens-Nederlands

NATALIE HULSEN

Hindelijk is het zover! Sinds kort is er een volwaardig vertaalwoordenboek Deens-Nederlands, in combinatie met het talenpaar Nederlands-Deens, uitgegeven bij Prisma.

Voor studenten Deens aan Nederlandse en studenten Nederlands aan Deense universiteiten en hogescholen zijn deze woordenboeken zeker een verademing. Maar ook lesgevers Deens en professionele vertalers en tolken zullen er bijzonder goed mee geholpen zijn.

De vertaalwoordenboeken bevatten meer dan 45 000 trefwoorden, waarbij telkens de uitspraak wordt weergegeven. In de regel is dat één uitspraak, maar bij een aantal trefwoorden in het talenpaar Nederlands-Deens worden varianten opgenomen die de verschillende uitspraak in Nederland en België weergeven. Een duidelijke uitleg bij het fonetisch schrift vind je vooraan in de woordenboeken.

Na de uitspraak volgt de grammaticale informatie, zoals gegevens over woordsoort, geslacht en meervoudsvorm. Regelmatig krijgen trefwoorden ook een stijlabel (formeel, slang, neologisme enz.). Vlaamse woorden en uitdrukkingen krijgen het label *belgisch hollandsk* (Belgisch-Nederlands). 'Nederlandse' woorden en uitdrukkingen krijgen het label *hollandsk* (Nederlands). Let erop dat de Denen het Nederlands vrijwel altijd *hollandsk* noemen. Dat deze benaming in Denemarken gebruikt wordt als aanduiding voor het gehele land is een gevolg van de historische ontwikkelingen in de zeventiende eeuw, toen de Republiek der Zeven Provinciën ontstond, met Amsterdam als centrum. De standaardtaal die zich

langzaamaan ontwikkelde, was vooral gebaseerd op de stadsdialecten van Noord- en Zuid-Holland en werd mede daarom Hollands genoemd. Omdat buitenlanders vaak het eerst en meest intensief met Hollanders in contact kwamen, is het begrijpelijk dat men er de benaming van een gedeelte van het land voor het gehele land ging gebruiken en Hollands als standaardvorm van het Nederlands beschouwde. In Denemarken worden deze woordenboeken dan ook uitgegeven onder de naam *Hollandsk-Dansk Ordbog* en *Dansk-Hollandsk Ordbog*.

In beide woordenboeken worden heel wat vertaalalternatieven gegeven. Na de vertaling volgen vaak een of meerdere voorbeelden, en ook een heleboel vaste verbindingen, in totaal meer dan 55 000. Dat is meteen ook het sterkste punt van deze woordenboeken. Niet zozeer het aantal trefwoorden, maar wel het aantal illustratieve voorbeeldzinnen maken van een vertaalwoordenboek immers een handig middel. Zo weet je meteen in welke context je een woord of een uitdrukking kunt gebruiken. Achteraan in het woordenboek vind je ten slotte nog een uitgebreide lijst onregelmatige Deense werkwoorden.

Kortom, de Prisma-vertaalwoordenboeken voor Deens en Nederlands zullen ongetwijfeld een onmisbaar standaardwerk voor studie en vertaalwerk worden.

Godelieve Laureys, *Prisma groot woordenboek Nederlands-Deens*, Uitgeverij Het Spectrum, 2004, ISBN 90-2747-986-0.
Prisma groot woordenboek Deens- Nederlands, Uitgeverij Het Spectrum, 2004, ISBN 90-2747-987-9.

Boeiend spreken en schrijven op de werkvloer

ANNE REYNDERS

Volkskrant Banen heeft aan zijn serie over solliciteren en succesvol functioneren in een (nieuwe) baan een boek toegevoegd. Het heet *Spraakmakend presenteren* en is van de hand van

Hans Kruijzen, consultant in communicatie.

Het boek is duidelijk op het bedrijfsleven gericht. Het spitst zich toe op zakelijke presentaties zoals vooruitgangsrapporten, brochures, rapporten en discussienota's. Daarnaast bevat het ook adviezen voor tafelspeeches, briefings en formelere toespraken op congressen, want het boek besteedt ook aandacht aan mondelinge presentaties.

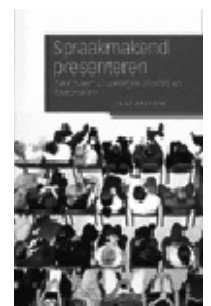
De auteur pleit voor helder, maar vooral voor boeiend presenteren. Hoe krijg én houd ik de aandacht van mijn publiek? Je kunt een publiek alleen maar boeien als je weet aan welke informatie het behoefte heeft, als je de voorkennis kunt inschatten en je de boodschap daarbij laat aansluiten. Kruijzen erkent ook het belang van een heldere structuur en een aangepaste stijl. Teksten of toespraken die te rommelig, te moeilijk of te langdradig zijn, wekken alleen maar ergernis.

De meeste aandacht gaat echter uit naar de vraag hoe je je verhaal aantrekkelijk kunt maken. Zo laat Kruijzen overtuigend zien dat je op de werkvloer je voordeel kunt doen met literaire, dramatische en journalistieke procédés, zoals polariseren, concretiseren en focussen. Ook bij vormgeving en uiterlijke afwerking blijft hij lang stilstaan. Van de vijf hoofdstukken waaruit het boek bestaat, is er een volledig gewijd aan

kwesties als tekstindeling, typografische signalen, lettertype, lettergrootte en paginering. Nu hangt de eerste indruk vaak van dergelijke uiterlijkheden af en bepaalt die eerste indruk zeker hoe en óf de tekst gelezen wordt. Toch besteedt Kruijzen in vergelijking maar weinig aandacht aan bijvoorbeeld het selecteren en het ordenen van de informatie, wat toch niet de makkelijkste schrijftaken zijn.

Iets vergelijkbaars geldt voor de manier waarop het boek geschreven is. Het leest heel vlot: de stijl is eenvoudig, direct en pittig. De voorbeelden zijn uit het leven gegrepen, verhelderend en vaak ook nog grappig. De structuur van het boek is echter iets minder duidelijk. Dat lijkt de auteur ook wel te hebben beseft. In een bijlage achterin worden alle tips en adviezen nog eens chronologisch van opdracht tot afwerking opgesomd met een verwijzing naar de bladzijden waar ze aan bod komen. Tekenend is dat daarbij nogal wat heen en weer gebladerd moet worden.

Het boek heeft dus zeker zijn beperkingen. Daar staat tegenover dat het een duidelijke focus heeft. Het biedt adviezen voor aantrekkelijke zakelijke teksten en toespraken. Wie last heeft van saaie presentaties op het werk, kan er dan ook veel uit leren.

Hans Kruijzen, *Spraakmakend presenteren*. Haal meer uit zakelijke teksten en toespraken, Het Spectrum, 2004, ISBN 90-2748-897-5.

Toonaangevend

Van Dale in woord en beeld: Beeldwoordenboek

NELE NIVELLE

Maar liefst 2000 kleurrijke plaatjes illustreren in *Beeldwoordenboek 12 000* Nederlandse en Engelse woorden die refereren aan onderwerpen – en dan vooral voorwerpen – uit het dagelijkse leven.

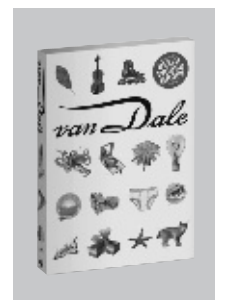
Een thematisch geordend beeldwoordenboek in het Nederlands en het Engels: daar kan je verschillende kanten mee uit. Aan de hand van het Nederlandse en het Engelse register achteraan kan je het gebruiken als verklarend woordenboek, om via een prentje de betekenis van een woord te achterhalen. Je kan ook via het thematische register een voorwerp opzoeken, om zo de benaming ervan te weten te komen. Door de goede thematische ordening kan je bovendien makkelijk op zoek gaan naar betekenisverwante woorden, overkoepelende termen, etc. Ten slotte kan je *Beeldwoordenboek* tot op zekere hoogte ook nog als vertaalwoordenboek gebruiken.

Maar er zijn ook beperkingen aan de formule van dit woordenboek verbonden. Zo lenen niet alle woorden zich even makkelijk voor visuele weergave. Abstracte woorden als *liefde*, *geagiteerd* of *malaise* vind je er dan ook niet in terug, net zomin als werkwoorden – de stadia van het houtsnijden (*tekenen*, *uitzagen*, *snijden* en *afwerken*) niet te na genomen. En dan rest nog de vraag welke precies die 'onderwerpen uit het dagelijkse leven' zijn. De belangrijkste aspecten van het dagelijkse leven komen zeker aan bod in thema's als *de*

mens, *voedsel*, *architectuur*, *wetenschap*, *samenleving*, etc.

Een thema waaraan bijzonder veel aandacht en ruimte besteed wordt, is sport. Turnen, zwemmen, balsporten, vechtsporten: ze komen allemaal vrij gedetailleerd aan bod. Alleen de atletiek ontbreekt schandelijk!

Opmerkelijk is dat onder de themanaam *racketsporten*, in het meervoud, uitsluitend naar tennis verwezen wordt, terwijl je daar toch ook squash en badminton zou verwachten. Bovendien is de term *racketsport* bij grote broer Van Dale niet eens bekend. Verder is het jammer dat er voor elk onderwerp of voorwerp telkens maar één woord gegeven wordt, waardoor soms de gespecialiseerde term aangebracht wordt, veeleer dan de term die in de omgangstaal het frequentst gebruikt wordt. Zo spreken skiërs veel vaker over *bindingen* dan over *step-in-bindingen* en storten volleybalspelers zich in de zomer enthousiast op *beachvolleybal*, terwijl ze *strandvolleybal*, de term uit het beeldwoordenboek, overlaten aan de recreatietoerist in Wenduine. Maar de uitgever moet daarin natuurlijk keuzes maken.

Jean-Claude Corbeil en Ariane Archambault (red.),
Van Dale Nederlands-Engels Beeldwoordenboek,
Van Dale Lexicografie, Utrecht / Antwerpen, 2004,
ISBN 90-6648-975-8.

Fijne feestdagen

MARLIES PHILIPPA

Vroeger, nog niet zo heel lang geleden, wenste je iemand een 'zalig' of 'gelukkig' kerstmis, pasen en nieuwjaar. Welk van de twee hing van je geloof af.

Met de ontkerkelijking, ook bij katholieken, raakte 'zalig' een beetje uit. 'Gelukkig' gold voortaan voor iedereen. Totdat de mode weer veranderde. Toen werd het 'vrolijk pasen' en 'prettige kerst(dagen)' en 'gelukkig nieuwjaar'. Maar nu zijn deze wensen 'fijn' geworden, althans in Nederland.

'Fijn' als wensformule is begonnen bij de middenstand. Plotseling zeiden de caissières bij het afscheid niet meer 'dag' of 'tot ziens', maar 'fijne dag verder', 'nog een fijne dag' of 'fijne avond verder'. Op vrijdag of zaterdag werd dat 'nog een fijn weekend'. Het Nederlandse winkelpersoneel heeft blijkbaar instructies gekregen om dat te zeggen: Amerikanisering.

Enige tijd later raakte de fijn-wens ook in zwang bij het afscheid van collega's en kennissen. En nu heeft 'fijn' zich uitgebreid naar de feestdagen, zoals in 'fijne kerst', 'fijne paasdagen' en 'fijne feestdagen'.

Fijn komt via het Frans van het Latijnse *finis* 'einde'. De betekenisontwikkeling naar 'prettig' kunnen we vergelijken met die van *einde* in de uitdrukking *dat is het einde*. Van *fijn* 'mooi, zuiver', dat in het Middelnederlands als /fien/ werd uitgesproken, werd een werkwoord *fineren* afgeleid, dat 'zuiveren, verfij-

nen' betekende. Men gebruikte het bijvoorbeeld voor *gefineerd goud*.

Fineer in de betekenis 'opleghout, plakhout' heeft een heel andere herkomst, maar het is qua vorm volksetymologisch aangepast aan *fineren* 'zuiveren'. *Fineer* is ontleend aan Engels *veneer* 'opleghout', dat in de zeventiende eeuw als *faneer* voorkwam. Dit Engelse woord is overgenomen van het Duitse *Furnier*, een afleiding van *furnieren* 'met hout bedekken'. Dit op zijn beurt komt weer van het Frans, van *fournir* 'voorzien van', dat wij kennen als *fournieren* 'verschaffen, leveren' (en bij schrijnwerkers 'fineren!'). In het Frans is het afkomstig van het Frankisch, de Germaanse taal van de Franken naar wie Frankrijk is genoemd. De Frankische vorm was *frummian* 'uitvoeren, maken'. Dit is verwant met het Duitse werkwoord *frommen* 'baten, helpen', met het Middelnederlands *vrome* 'nut, voordeel' en met het Nederlandse *vroom*.

De letterlijke weerslag van het Latijnse *finis* 'einde' vinden we in woorden als *финаал* en *finale*, maar ook in *finish*. Verrassender is dat we het ook in een heel andere context tegenkomen: die van de *financiën*. Hier hebben we te maken met een ontlening aan het middeleeuwse Latijnse *finantia* of *financia* 'belasting', een afleiding van het werkwoord *finare* 'een som geld betalen', dat eerder de betekenis had 'tot een goed einde brengen'. *Finare* komt overeen met het Oudfranse *finer* 'beëindigen, een transactie afsluiten', een variant van *finir* 'voltooien'. Als leenwoord is het in het Middelnederlands terechtgekomen als *fineren*, *finieren* 'eindigen, betalen, lenen', zoals in 'Fineren moet hi die schuldech es'.

Quiz over taal

Test uw kennis van het Nederlands

NATALIE HULSEN

I. Zoek het juiste woord

1. Geef een synoniem voor laparotomie:
 - a) buikoperatie
 - b) gewrichtsoperatie
 - c) maagoperatie
2.
 - a) stencillen
 - b) twee-eiig
 - c) millennium
3.
 - a) paraffine
 - b) bespionneren
 - c) paranoia

2. Hoe noem je een gedicht van drie rijmloze regels in resp. vijf, zeven en vijf syllaben waarin een intense natuurervaring wordt uitgedrukt:

- a) maiko
- b) haiku
- c) reiki

3. Wat is een smaldier:

- a) neusbeer
- b) vrouwelijk hertenkalf
- c) kruising van een hengsteezel en een merriepaard

II. Welk woord is correct gespeld?

1.
 - a) piccoloïst
 - b) picolloïst
 - c) piccoloïst
2.
 - a) haggiografie
 - b) hagiografie
 - c) hagyografie
3.
 - a) kakefonie
 - b) kakafonie
 - c) kakofonie

III. Welk woord is niet correct gespeld?

1.
 - a) polyester
 - b) fresia
 - c) hals-over-kop

IV. Rijg de woorden aan elkaar

1. broek huis
2. schuim rol
3. door land
4. rijm breuk

V. Zoek de fouten in de volgende zinnen

1. Gestresste architecten leven zich uit in het ontwerpen van luxueuse eensgezinswoningen.
2. De enthousiaste cricketers werden ten lange leste getraceerd op een welverdiende frikandel met pickles.
3. Na een gevariëerd diner deden de stagiairs zich nog tegoed aan een verrukkelijke dame-blanche.
4. De hockey'ers kwamen jammergenoeg net iets te kort voor het fel begeerde eremetaal en konden hun record aantal medailles wel vergeten.

OPLOSSINGEN

- I. 1a / 2b / 3b
II. 1c / 2b / 3c
III. 1c / 2a / 3b
IV. 1. pak / 2. deeg / 3. braak / 4. woord
V. 1. gestreste, luxueuze, eensgezinswoningen
2. cricketers, ten langen leste, getraceerd, frikandel
3. gevarieerd, te goed, dame blanche
4. hockey'ers, jammer genoeg, tekort, felbegeerde, recordaantal